

en lieten in de grootste gemoedsrust de tenten neervallen op de patiënten die er nog lagen.'

Met hulp van de nog werkende krijgsgevangenen die na hun dagtaak 'doodvermoed . . . het kamp kwamen binnenstrompelen', was de verhuizing om elf uur een feit. 'Toen waren alle zieken overgebracht, van enkelen hunner was het einde zeer nabij door al het gesol en gesleep.'¹

Van de prestaties der militaire artsen kreeg de Nederlandse predikant in Rintin een duidelijk beeld. 'Voor de meesten', schreef hij,

'heb ik . . . groot respect gekregen: met niets wisten zij wonderen te doen. De rustige zekerheid waarmee zij de tenten rondgingen, temperatuur opnamen, een patiënt de pols voelden, was bemoedigend. Hier en daar spraken ze een paar woorden, schreven wat sterke thee voor of houtskool, en al wisten ze zelf beter dan ieder ander dat deze medische zorg slechts caricaturaal kon zijn, ze schiepen een sfeer van vertrouwen, men voelde zich bij hen in goede handen. Helaas hebben niet allen die achting verdiend. Sommigen verzaakten schandelijk hun plicht, misschien was de moed hun ontzonken.'²

Waren in april '43 in Birma twee op de vijf krijgsgevangenen ziek, midden '43 lag het percentage zieken nog hoger. In juli werd verlof gegeven, ernstig zieken naar een basis-hospitaal over te brengen, maar alleen wanneer de betrokken Japanse kampcommandant dat goed vond. Pas begin '44 (de spoorweg was toen klaar, maar een groot deel der krijgsgevangenen had ter plekke moeten blijven voor onderhoudswerk) werden op twee plaatsen in Thailand permanente ziekenkampen gebouwd en enkele maanden later werd in Bangkok een groot hospitaal in gebruik genomen dat op last van Tokio was ingericht.

Van de bijna twee-en-zestigduizend krijgsgevangenen aan de Birma-spoorweg zijn tijdens of kort na de aanleg ruim elfduizend overleden, onder hen ca. een-en-dertighonderd van de ca. achttienduizend Nederlanders en Indische Nederlanders. Hun verliezen: ruim één op de zes, zijn lager geweest dan die van de Amerikanen, Australiërs en Britten. Procentueel hebben de laatste groepen krijgsgevangenen die naar de Birma-spoorweg werden gezonden, de zwaarste offers gebracht. Het betrof hier bijna drie-en-dertighonderd krijgsgevangenen, onder hen ca. vijfhonderd Nederlanders en Indische Nederlanders, die begin mei '43, toen de Japanners vreesden dat het werk niet op tijd zou zijn voltooid,

¹ Hamel, p. 128-29, 131 en 134. ² A.v., p. 130.